

Др Милош Јовановић*

МОРИС ДИВЕРЖЕ (1917 2014)

Вероватно би било тешко пронаћи синтагму која боље описује значај и научни допринос Мориса Дивержеа (*Maurice Duverger*) од оне коју је још 1989. године употребио тадашњи доајен француског уставног права Жорж Ведел (*Georges Vedel*): „Револуција Диверже“.¹ И заиста, Морис Диверже, чији се животни пут окончао 17. децембра 2014. у 98. години живота, био је пример човека чија стваралачка снага никада није била спутавана етаблираним категоријама и устаљеним конвенцијама. Појам полупредседничког режима, чији је родоначелник управо био Диверже, о томе пружа понајбоље сведочанство. Свакако не и једино.

На раскрсници правних и политичких наука, академског позива, новинарства али и практичне политике, Дивержеов атипичан животни пут започео је 5. јуна 1917. у Ангулему. Након завршених студија права на факултету у Бордоу и одбрањене докторске дисертације из Управног права, Диверже постаје 1942. године, са 25 година и освојеним првим местом на конкурс, професор јавног права. Након кратког боравка на Универзитету у Поатјеу, Диверже се 1943. године враћа на Универзитет у Бордоу. На Правни факултет Универзитета у Паризу прелази 1955. године, да би коначно, након реорганизације париског универзитета која је уследила после догађаја из 1968. године, прешао на Универзитет Париз 1 Пантеон-Сорбона на ком ће остати до краја каријере, 1985. године. Поред Универзитета Париз 1, Морис Диверже редовно је предавао и на париском Институту политичких студија.

Када се сагледавају животна и академска путања Мориса Дивержеа, прилично јасно се исцртава нит којом су биле повезане све

* Аутор је доцент Правног факултета Универзитета у Београду.

¹ Georges Vedel, „Rapport de synthèse“ ó *La continuité constitutionnelle en France depuis 1789*, Economica, Paris, 1990, 173.

његове професионалне активности: снажна склоност ка политици. Она се током читавог Дивержеовог живота испољавала како у практичном, тако и у њеном теоријском аспекту.

Интересовање за „јавну ствар“ будући француски политиколог показао је наине још у младости. Са тек навршених шеснаест година, Морис Диверже постаје 1933. године члан Републиканске народне уније коју је предводио Филип Енрио (*Philippe Henriot*), потоњи државни секретар за информисање и пропаганду Вишијевског режима. Три године касније, Диверже се придружује Француској народној партији Жака Дориоа (*Jacques Doriot*) у којој ће чак вршити и функцију секретара омладине за југозапад. Свој младалачки политички ангажман ће Диверже током своје академске каријере морати више пута да објашњава, бранећи се од оптужби да је у предратној француској одржавао блиске везе с екстремном десницом.² Ово тим пре што је поред чланства у политичкој партији која је током рата непосредно учествовала у колаборацији, Диверже био 1941. године и аутор контроверзног чланка чија је тема статус јавне функције под Вишијевским режимом и у којем се између осталог појашњавају – на научни, тј. аксиолошки неутралан начин – прописи којима су Јевреји били дискриминисани у погледу запошљавања у државној управи.³ Због наведеног чланка је Диверже у два наврата, 1968. и 1988. године, био приморан да се брани од оптужби за антисемитизам због чега је покренуо поступке за клевету у којима су судови, оба пута, стали на његову страну.⁴

Да му је практично бављење политиком блиско, Диверже је показао и након одласка с универзитета, када је 1989. године постао посланик у Европском парламенту као кандидат италијанске комунистичке партије.

Ако се пре почетка, и по завршетку академске каријере, склоност ка политици испољила кроз страначко деловање, жеља за

² Овакви напади у послератној Француској нису били ретки али подједнако нису увек били основани. Иако је Француска народна партија (*Parti populaire français*) чији је Диверже био члан од 1936. до 1938. године касније непосредно учествовала у колаборацији с немачким окупатором, не може се рећи да је она од самог почетка била екстремно десничарска. Уосталом, њен вођа, Жак Дорио био је претходно члан Француске комунистичке партије и велики део њених функционера као и њеног чланства, дошао је управо с леве стране политичког спектра. Од тренутка када се у оквиру странке појачала антипарламентарна и антисемитска реторика, Диверже је, 1938. године, већ био окончао свој политички ангажман и посветио се академској каријери.

³ M. Duverger, „La situation des fonctionnaires depuis la Révolution de 1940“, *Revue de droit public*, Vol. 57, n° 1/2, 1941, p. 277 339.

⁴ Danièle Lochak, „La doctrine sous Vichy ou les mésaventures du positivisme“, у: *Les usages sociaux du droit*, CURAPP PUF, 1989, 252 285.

утицајем на друштвене догађаје манифестовала се током професорске каријере кроз новинарски ангажман. Диверже је током читавог периода своје професуре био редовно, познато и признато перо дневног листа *Свет (Le Monde)* за који је почео да ради још 1947. године и за који је током свог живота написао преко хиљаду чланака.⁵ Обрађивао је различите теме, од друштвених и економских до правних и политичких.⁶ Овим снажним медијским присуством и чланцима који су најчешће били објављивани на првој страници *Монда*, Диверже је себи обезбедио приличан утицај у јавној сфери али и сасвим специфичну позицију у академском пољу. Новинарски ангажман у оквиру конзервативног миљеа професора права, у којем се још увек сматрало да је за једног универзитетског професора крајње непримерено да се упоредо бави и журналистиком, био је у најмању руку неконвенционалан. Утолико се може рећи да је позиција „монденског правника“ коју је Диверже измислио била крајње субверзивна и револуционарна, доносећи узгред и конкретне користи у виду појачане видљивости и друштвеног капитала.⁷

⁵ Поред листа *Le Monde*, Диверже је сарађивао и са другим штампаним медијима попут недељника *L'Express* или *Le Nouvel Observateur*.

⁶ Писао је и о међународној политици па је тако деведесетих година прошлог века неретко писао о југословенској кризи, показујући дозу луцидности и поштења коју је тих година било тешко пронаћи у француским медијима. Тако је, на пример, критиковао примену принципа *uti possidetis juris* на проблем граница између бивших југословенских република: „Правно гледајући, није прихватљиво за немарити разлику између унутрашњих граница, које постоје између чланица једне савезне државе, и међународних граница, које постоје између независних држава. Успостављене кроз заједнички живот у оквиру једне целине, ове прве се заснивају на аранжманима између партнера који се морају ревидирати у случају развода“, М. Duverger, „Le virus de la fragmentation“, *Le Monde*, 27/12/1991. Умео је да укаже и на одговорност „међународне заједнице“ за југословенску драму. Говорећи о рату у Босни и Херцеговини написао је следеће: „државе [европке] заједнице знале су да кле да ће признање те земље проширити и погоршати грађански рат“, М. Duverger, „Reconstituer une Bosnie“?, *Le Monde*, 09/06/1993. Говорио је и о двоструким арши нима у односу на српски народ у БиХ и „дискриминацији коју ниједан правник не би одобрио“, М. Duverger, „La paix dans l'ex Yougoslavie“, *Le Figaro*, 06/10/1994.

⁷ Израз „монденски правник“ употребљава професор Бастијен Франсоа: Bastien François, „La gloire avant l'oubli (en France)“, *Revue internationale de politique comparée*, Vol. 17, 2010/1, 28. Двострука позиција Мориса Дивержеа, професор и новинар или како су га студенти париског Института политичких студија прозвали „професор у листу *Csem*“ („Professeur au journal *Le Monde*“), уз све предности, није била, социолошки посматрано, без трошкова, уосталом као и свака стратегија која се заснива на превазилажењу постојећих оквира и симултаном игрању на два могућно блиска, али ипак засебна професионална поља. У случају Дивержеа, „трошак“ његове оригиналне (двоструке) позиције огледао се у чињеници да Диверже никада није постао члан француског Уставног савета чему је тежио. О двострукој позицији Дивержеа вид. и: Renaud Dorandeu, „La 'terrible logique des sages'. Maurice Duverger: écritures biographiques et journalistiques“, *Politix*, Vol. 5, N°20. Quatrième trimestre 1992, 136-154.

Склоност ка политици коначно се огледала и у чињеници да је поред бројних универзитетских уџбеника, Морис Диверже оставио и велики број политичких есеја у којима се између осталог бавио питањима демократије, политичких система, функционисања Западних демократија или пак Европском унијом: *La démocratie sans le peuple* (1967), *Janus, Les deux faces de l'Occident* (1972) или *Le lièvre libéral et la tortue européenne* (1990), само су неки од њих.⁸

Ипак, Дивержеова склоност ка политици оставила је најдубљи траг у академској сфери, како кроз институционализацију политичке науке као академске дисциплине, тако и кроз претходно увођење новог приступа у изучавање уставног права.

Политичке науке су на француском универзитету дуго биле у сенци јавног права за које су биле и институционално везане тако да као дисциплина дуго нису располагале потребном аутономијом, посебним катедрама нити специфичним наставним особљем. И на овом плану Морис Диверже одиграо је кључну улогу. Врло брзо након национализације *Слободне школе политичких наука* и њеног преображаја у париски *Институт политичких студија* 1945. године, Морис Диверже успева да избори стварање једног од првих института политичких студија ван француске престонице – Института политичких студија у Бордоу чији ће директор бити од самог почетка 1948. године до преласка на Универзитет у Паризу. Слично ће учинити и 1969. године када ће створити први универзитетски одсек (факултет) посвећен искључиво политичким наукама – Одсек политичких наука Сорбоне на Универзитету Париз 1 Пантеон-Сорбона чији ће такође бити први директор и на ком ће завршити своју универзитетску каријеру. Поред тога, и можда најзначајнији фактор аутономизације политичких наука као дисциплине, Морис Диверже ће издејствовати, с групом професора, стварање засебног националног конкурса за универзитетске професоре политичких наука након 1971. године.⁹ До тада су наине наставници који су се бавили или који су желели да се баве политичким наукама били бирани преко конкурса за *јавно право и политичке науке*. Утолико је отварање засебног конкурса само за дисциплину политичких наука заиста остварило институционалне претпоставке за њену пуну аутономизацију као посебне универзитетске дисциплине. Први председник комисије на новоуведеном конкурс у управо је био Морис Диверже 1973. године.

⁸ M. Duverger, *La démocratie sans le peuple*, Editions du Seuil, Paris, 1967 (српско издање *Демократија без народа*, Рад, Београд, 1968); M. Duverger, *Janus, Les deux faces de l'Occident*, Fayard, Paris, 1972 (*Janus, Dva lica zapada*, Globus, Zagreb, 1980); M. Duverger, *Le lièvre libéral et la tortue européenne*, Albin Michel, Paris, 1990.

⁹ Marc Milet, „L'autonomisation d'une discipline. La création de l'agrégation de science politique en 1971“, *Revue d'histoire des sciences humaines*, 2001/1, N° 4, 95-116.

Наравно, терен за институционалну аутономизацију политичких наука већ је био припремљен великим делом захваљујући Дивержеу и чињеници да је у изучавање уставног права Диверже већ био увео политиколошку анализу сматрајући да уставно право није више у могућности да објасни реалност функционисања институција, и да се искључивим ослоном на уставну норму не може сагледати права природа институционалних односа. И сам Дивержеов уџбеник из 1948. године ће се појавити, како напомиње професор Бастијен Франсоа (*Bastien François*), под врло оригиналним насловом за ту епоху – *Уџбеник уставног права и политичке науке* – у којем се, супротно тадашњим канонима, 70 страница односило на „политичке снаге“.¹⁰ Наслов предмета такође је великим делом захваљујући Дивержеу преименован 1954. године, у склопу националне реформе програма правних факултета, из *Уставно право у Уставно право и политичке институције*. Када је Жорж Ведел говорио о „Револуцији Диверже“, управо је имао у виду овај нови приступ који је Диверже увео и који је бранио до краја живота. Тако у предговору последњег издања свог уџбеника *Француски политички систем* (1996) – Диверже наводи зашто је потребно остати веран „методи која је уџбеник, у опису ефективног функционисања институција, учинила оригиналним од његовог првог издања“ и која почива на „уско повезаној комбинацији између правног коментара и политиколошке анализе“: „Уставно право не може се ограничити само на први елемент а да не остане чисто формалне природе. Један од његових основних циљева је да осветли зашто се аналогне правне одредбе остварују на различите начине у зависности од земаља – на пример, парламентарни систем у Великој Британији и у Италији – или сходно различитим моментима у оквиру исте земље – у Лондону на пример, где су владе биле слабе и нестабилне тридесетих година а постају јаке и стабилне од 1945. године. Или у Паризу, где њима доминира председник Републике између 1962. и 1986, 1988. и 1993, или од 1995, или први министар између 1986. и 1988. и 1993. и 1995“.¹¹

Оба ова подухвата, и институционализација политичких наука у Француској, и изучавања уставног права кроз политиколошку анализу, умногоме су била омогућена чињеницом да је 1951. године објављено најпознатије дело Мориса Дивержеа: *Политичке партије*.¹² У овој књизи, која је већ 1954. објављена на енглеском језику и која је од Дивержеа начинила, у светским оквирима, далеко најпознатијег француског правника и политиколога, налазе се неки од основних теоријских доприноса овог плодног аутора.

¹⁰ M. Duverger, *Manuel de droit constitutionnel et de science politique*, PUF, Paris, 1948; B. François, 25.

¹¹ M. Duverger, *Le système politique français*, PUF, Paris, 1996, 6.

¹² M. Duverger, *Les partis politiques*, Armand Colin, 1951.

Први од њих тиче се чувене дистинкције између „кадровских“ и „масовних“ политичких партија за коју се може рећи да је, и поред појава нових врста политичких партија попут „свеобухватних“ или „картел партија“, у много чему сачувала одређену актуелност и да се начин функционисања многих политичких странака и данас може приближити једној или другој поменутој категорији.¹³ Без могућности да овде уђемо у детаље, потребно је нагласити да наведена дистинкција не почива првенствено на димензији странака, нити на броју њихових чланова (иако број чланова у оквиру Дивержеове дистинкције представља добар, мада не и нужно тачан, показатељ). Наиме, као што подвлачи Диверже, није реч „у разлици у величини, већ у структури“ наведених партија.¹⁴ Када говори о структури, Диверже првенствено алудира на улогу која је додељена чланству партије. Кадровске партије немају за циљ да учлане што већи број људи, већ што већи број утицајних људи који могу да послуже као квалитетан и ефикасан посредник ка гласачима. Супротно томе, масовне партије управо почивају на идеји организовања што обимнијег чланства, које је позвано да директно учествује у раду организације и да је финансира плаћањем чланарине.

Друга иновација показала се вишеструко далекосежнијом. Реч је о „Дивержеовим законима“ (чувеним *Duverger's law*) односно о дефинисању узрочно-последичне везе између различитих изборних правила и могућих страначких система који проистичу из ових претходних. Оригинална теза гласи овако: „Општи утицај изборних система можемо да шематизујемо кроз следеће три формуле: 1. пропорционално представљање тежи стварању система вишебројних, ригидних, независних и стабилних партија; 2. двокружни већински систем тежи стварању система вишебројних, меких, зависних и релативно стабилних партија; 3. једнокружни већински изборни систем тежи стварању дуалистичког система, с периодичним смањивањем великих независних партија“.¹⁵ У поједностављеној форми, „Дивержеови закони“ подразумевају да пропорционални изборни систем обезбеђује страначки систем с великим бројем партија, да већински двокружни систем води ка биполаризацији страначког система, док већински једнокружни изборни систем фаворизује и одржава бипартизам.

Иако су „Дивержеови закони“ од 1951. године доживели бројне критике, реформулације и додатке – и сам Диверже је услед критичких ставова који су му били упућени ублажио, у последњем

¹³ M. Duverger, *Les partis politiques*, Armand Colin, coll. Points essais, Paris, 1981 (1951), 119 и даље.

¹⁴ *Ibid.*, 120.

¹⁵ *Ibid.*, 291.

издању *Политичких партија*, каузалну везу нагласивши да изборни системи првенствено делују као фактори убрзавања или успоравања тенденција које су проузроковане „националним и идеолошким реалностима, и нарочито социоекономским структурама“¹⁶ – ни њихови највећи критичари никада нису негирали утицај изборних правила на обликовање страначког система.

Коначно, поред наведених теоријских доприноса, Морис Диверже остаће упамћен и по успостављању нове типологије уставних режима. Наиме, класична подела на парламентарни и председнички режим није више била у могућности да адекватно осветли специфичности француске Пете републике и положај њеног председника. Стога је Диверже у уставно право увео категорију „полупредседничког“ режима, користећи неологизам који је први употребио оснивач дневног листа *Свет* Ибер Бев-Мери (*Hubert Beuve-Méry*) 1959. године.¹⁷ Дефиниција полупредседничког режима незнатно је модификована кроз време. Њиме је првобитно Диверже означио „политичке режиме“ који поседују следеће три карактеристике: председник се бира на општим изборима као у САД; наспрам њега се налази први министар и министри који могу да владају само уз подршку парламента; коначно, председник може да распусти парламент, или самостално или на предлог првог министра.¹⁸ Касније је из дефиниције полупредседничког режима избачена трећа карактеристика чиме се формулација свела на „коегзистенцију владе парламентарног типа и шефа државе председничког типа“.¹⁹ Најзад, у последњем издању свог уџбеника, Морис Диверже каже да у „уставном праву, називамо полупредседничким режимом, режим у којем је председник Републике изабран на општим изборима и у којем располаже значајним сопственим надлежностима, али у којем влада, коју предводи први министар, може да опстане на власти само уз поверење већине посланика“.²⁰ Независно од ових благих варијација, основна константа дефиниције полупредседничког режима јесте да он садржи по једну фундаменталну карактеристику парламентарног режима – одговорност владе пред парламентом, и председничког режима – избор председника на општим изборима. Пуна вредност новоуведене категорије види се међутим тек с дистинкцијом коју потенцира Диверже и која почива на тврдњи да сваки демократски систем одређују два подсистема: уставни режим који је успостављен правним нормама и партијски систем који произлази из интеракције политичких партија. Ова дистинкција

¹⁶ *Ibid.*, 292.

¹⁷ M. Duverger, „Régime semi présidentiel“, у: Olivier Duhamel, Yves Mény, *Dictionnaire constitutionnel*, PUF, 1992, 901.

¹⁸ M. Duverger, *La Monarchie républicaine*, Robert Laffont, Paris 1974, 122.

¹⁹ M. Duverger, *Échec au roi*, Albin Michel, Paris, 1978, 18.

²⁰ M. Duverger (1996²¹), 500–501.

омогућава Дивержеу да нагласи чињеницу да, баш као што парламентарни режим може да дâ два битно различита политичка система, британског или италијанског типа, тако и полупредседнички режим омогућава још шири дијапазон модалитета функционисања демократских система.²¹

Ако оставимо по страни одређене терминолоше непрецизности, неретке код Дивержеа уопште узев, нова категорија уставног режима, као и његово комбиновање са подсистемом који се односи на политичке странке и праксу институција, од непроцењиве је хеуристичке вредности и несумњиво омогућава да се пружи пригодан оквир за изучавање комплексних политичких институција, на првом месту институционалног поретка француске Пете републике.²² Тим пре што је Дивержеова метода отворила врата и такозваној „стратешкој анализи институција“, у којој се акценат ставља на конкуренцију између институција, њихов број, као и на оруђа и постојеће институционалне механизме којима се оне могу служити у институционалном такмичењу, чиме се значајно повећава слојевитост анализе која би почивала само на комбинацији два већ наведена подсистема.²³

²¹ *Ibid.*

²² Ову комбинаторику уставних режима и политичких система додатно је мо деловао и терминолошки прецизирао професор Оливје Диамел (*Olivier Duhamel*) на гласивши да се дистинкција између (уставног) режима и (политичког) система огле да у слећем: режим представља одређену правну структуру, тј. скуп правила којима се уређује власт и која су прописана уставом. Управо се на основу наведених правила успоставља разлика између различитих типова режима. Парламентарни режим се карактерише кроз постојање одговорности владе пред парламентом. Председнички режим карактерише се кроз „неопозивост“ законодавне и извршне власти и дво струке изборе председничке и парламентарне. Полупредседнички режим карактерише се кроз реципрочну „опозивост“ законодавне и извршне власти и двоструке изборе председничке и парламентарне. На три наведене категорије уставних режима надограђују се три категорије (политичких) система. Систем подразумева на чин на који се власт врши сходно доминантној институционалној пракси. Он може бити „прво министарски“: када је влада стабилна већина под вођством свог шефа првог министра; „президентијалистички“: стабилна влада предвођена је председником који је изабран на општим изборима; „парламентаристички“: нестабилна влада произлази из ровитих страначких коалиција (O. Duhamel, *Droit constitutionnel et politique*, Seuil, Paris, 1994, 653 654 и O. Duhamel, G. Tusseau, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Seuil, 2013³, 392). Наведена дистинкција између режима и система, и категорије које из ње проистичу, представљају сасвим поуздане инструменте за анализу различитих уставних и политичких поредака савремених демократија. Тако се, на пример, Велика Британија може одредити као парламентарни режим који функционише по прво министарском систему, док се Прва италијанска република или Четврта француска, морају окарактерисати као парламентарни режими који функционишу по парламентаристичком систему. Морис Диверже нагласио је иначе у последњем издању свог удбеника како прихвата сугестију Оливјеа Диамела која се односи на прецизирање појмова „режим“ и „систем“, М. Duverger, (1996²¹), 18 19.

²³ Овом методом, коју Диверже још 1959. године назива „стратегичком анализом“, уведе се важни параметри, односно променљиве, попут постојања већинског

На самом крају, важно је поменути и прилично парадоксалну судбину Дивержеове заоставштине, која је на различитим странама Атлантика данас неједнако вреднована. У Сједињеним Америчким Државама слава Мориса Дивержеа никада није избледала. Његово главно дело, *Политичке партије* имало је по самом изласку енглеског издања снажне одјеке и било је нашироко коментарисано и цитирано. Поред нових категорија које је Диверже њиме увео, наведени успех се највећим делом објашњава чињеницом да су *Политичке партије*, кроз методе квантификације, тежњу за формализацијом и упоредни приступ, апсолутно биле у складу с настајућим канонима, односно критеријумима научности у друштвеним наукама. Другим речима, у контексту развоја дисциплине политичких наука педесетих година прошлог века, Дивержеове *Политичке партије* изгледале су већини савремених аутора као методолошки иновативно дело.²⁴ С друге стране, „Дивержеови закони“ представљали су изузетно важну етапу за америчке политикологе и проблематика утицаја изборних правила на страначке системе још увек представља, са те стране Атлантика, веома живу истраживачку грану у оквиру политичких наука. Толико заправо значајну, да се данас говори о „дивержеанској агенди“, тј. о истраживачком програму који се непосредно везује за Дивержеове тезе.²⁵

У Француској пак, Морис Диверже временом је пао у заборав.²⁶ Зборник радова који му је посвећен након одласка у пензију (*Mélanges Duverger*) представља последњи истински осврт на каријеру славног професора у Француској, иначе земљи која никада није до краја прихватила један од најважнијих појмова Дивержеове заоставшти-

изборног система, постојања и процедуре распуштања законодавне власти, избора председника државе на општим изборима, процедуре референдума и гласања о неповерењу влади. Вид. Jean Claude Colliard, „Un homme d'intuition“, *Revue internationale de politique comparée*, Vol. 17, 2010/1, 19; Jean Luc Parodi, „Imprévisible ou inéluctable, l'évolution de la Cinquième République“, *La Constitution de la Cinquième République* (dir. O. Duhamel, J. L. Parodi), Presses de la Fondation nationale des Sciences politiques, Paris, 1988, 24 43.

²⁴ Shaun Bowler, „La réception des Partis politiques en Grande Bretagne et aux États Unis“, *Revue internationale de politique comparée*, Vol. 17, 2010/1, 39 54. Крајње симптоматично, на унутрашњој насловној страни *Политичких партија*, одмах испод наслова, уместо поднаслова стоји напомена: „Са 45 табела и графикана“. Наведени „поднаслов“ пружа добру илустрацију модела научности којем се тежи у друштвеним наукама након Другог светског рата и који, вођен идејом да се морају постићи објективни резултати и утврдити могуће законитости, представља заправо пресликани модел научности који влада у природним наукама.

²⁵ Rein Taagepera, „Le macro agenda duvergérien, à demi achevé“, *Revue internationale de politique comparée*, Vol. 17, 2010/1, 93 109.

²⁶ Чак је и вест о његовој смрти прошла помало незапажено, тек пропраћена с два три текста у дневној штампи и једним штурим саопштењем Универзитета Париз 1, Пантеон Сорбона.

не: појам полупредседничког режима.²⁷ Наиме, велики број француских професора уставног права, можда и већински, Пету републику и данас дефинише као парламентарни режим.²⁸ Дуга парламентарна традиција, која је каткад умела да се изобличи и у тезу о суверености парламента, вероватно објашњава одбијање већег дела доктрине да изађе из класичног оквира који познаје дуалну поделу на парламентарни и председнички режим. Ипак, суштински разлози густе сенке која је бачена на дело Дивержеа контекстуалне су природе, на шта подсећа Бастијен Франсоа.²⁹ Дуго главни представник и предводник француског уставног права и политичких наука, Диверже је у неку руку био и главна жртва раздвајања ових дисциплина.

С једне стране, политичке науке су, управо захваљујући Дивержеу, успеле да стекну пуну универзитетску аутономију. Како више ни по једном основу нису биле у вези с јавним правом и како су могле независно да бирају свој наставни кадар од 1973. године, дошло је временом, првенствено под утицајем социологије, до промене проблематика, односно истраживачких програма. За разлику од САД, резултат тих процеса огледао се у скоро потпуном нестанку дивержеанских проблематика у оквиру дисциплинског поља политичких наука у Француској.

С друге стране, уставно право, под утицајем „школе из Екса“ (*l'école d'Aix*), тежило је да се врати искључиво у сферу права и да, избацивши политиколошку анализу, афирмише своју аутономију и своју правну природу првенствено кроз изучавање уставноправног спора, односно кроз судску праксу Уставно савета.³⁰ Ову „контрареволуцију“ симболички је означио и повратак крајем деведесетих година прошлог века старог назива за овај предмет: *Уставно право* уместо *Уставно право и политичке институције*.

²⁷ Dominique Colas, Claude Emeri (dir.), *Droit, institutions et systèmes politiques. Mélanges en hommage à Maurice Duverger*, PUF, Paris, 1987.

²⁸ Вид. Philippe Ardant, Bertrand Mathieu, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, LGDJ, Paris, 2013²⁵, 483 485; Guy Carcassonne „Immuable Ve République“, *Pouvoirs*, n° 126, 3/2008, 31; Marie Anne Cohendet, *Droit constitutionnel*, Montchrestien, Paris 2002², 7 13; Jean Claude Colliard, „Les régimes politiques occidentaux. Les différents modes de gouvernement“, *Cahiers français*, n° 300, Janvier février 2001, 74 80; Dmitri Georges Lavroff, *Le droit constitutionnel de la Ve République*, Dalloz, Paris 1999³, 993 997.

²⁹ B. François, 23 28.

³⁰ Довољно је погледати уџбеник припадника „Школе из Екса“ да би се уви дело у којој мери је направљен отклон од политиколошке анализе и до тада класичног изучавања уставног права у Француској (тако су на пример проблематике типологије режима или „стратешке анализе институција“ потпуно одсутне). Вид. Louis Favoreu, Patrick Gaïa, Richard Ghevontian, Jean Louis Mestre, Otto Pfersmann, André Roux, Guy Scoffoni, *Droit constitutionnel*, Dalloz, Paris 2001⁴.

Ипак, наведена „контрареволуција“ још увек није однела победу. И данас се уставно право у Француској изучава првенствено сходно „дивержеанском“ приступу, како на Универзитету Париз 1 Пантеон-Сорбона, тако и на већини других француских универзитета. Разлог томе вероватно лежи у вредности самог приступа. Као што подвлачи професор Жан-Клод Колијар (*Jean-Claude Colliard*), и сам некадашњи Дивержеов докторанд и асистент, *чисто правна анализа или судска пракса Уставног савета никада неће моћи да објасне скоро потпуно премештање власти од председника републике ка првом министру у случајевима кохабитације*.³¹ И у томе вероватно лежи највећи допринос овог великог француског правника и политиколога, који је поред бројних признања, од 1981. године био и инострани члан Српске академије наука и уметности: функционисање политичких институција никада се истински неће моћи осветлити без мултидисциплинарног приступа и категорија које је увео Морис Диверже.

³¹ J. C. Colliard, 19.